

торокань можна пототожити в Росією або Руським містом, згаданим у арабського географа Едріві XII в. Мені здасть ся, що автор не доцінив політичного та мілітарного значіння Тмуторокані в віках від X—XII, і не досить ясно уявив собі значіне половецького наїзду в другій половині XII в., що рішучо перервав звязки Києва та Чернигова в Азовським морем. При кінці розвідки автор коротко згадує про „знаменитий Тмутороканський камінь“, признаючи його фальсіфікатом, та на жаль не вдасть ся в докладніше пояснене сеї справи.

Третій розділ історично-археологічних розслідів д. Спіціна має характер переважно полемічний, збиваючи одну за одною з теорії, прийняті деякими істориками, а власне: 1) що в X—XI віках людність Придніпровя була дуже численна; 2) що кожо половини XII в. Придніпрове сильно запусіло і 3) що переселене в Київській області пішло головню на північ, а лише троха на захід. Задоволяю ся зареєстрованем тих точок, проти яких іде полеміка д. Спіціна, не вважаючи своїм завданем контролювати його аргументацію.

І. Франко.

В. В. Латышевъ — *Почтѣхъ. Изборникъ научныхъ и критическихъ статей по исторіи, археологій, географіи и эпиграфикѣ Скиѣи, Кавказа и греческихъ колоній на побережьяхъ Чернаго моря*, Спб., 1909, ст. 430—4 таблиці.

Петербурська археологічна комісія зробила дуже добре, давши наклад на сю збірку статей ак. Латишева, розкиданих по різних виданнях на протягу двадцяти пяти літ. Автор, без малого тридцять літ попрацювавши над виданням клясичних текстів до історії Чорноморя, і ще більше — над виданням епіграфічного матеріалу з північного побережа Чорного моря, займає одно з найперших місць між знавцями його історії, і його статі, хоч би й принагідні, мають і матимуть ще довго наукову вартість. Приходить ся пожалувати тільки, що з трох основних його монографій по історії чорноморських кольоній лиш одна (остання в ряду) — про Боспорське царство (надрукована в початку як вступ до II т. його *Inscriptiones orae septentrionalis Ponti Euxini*, 1890, по латині, потім повторена в російській перекладі в *Извѣстіяхъ таврической архив. комиссіи* 1892) повторена тут; дві інші — про устрій Херсонеса (1884) і історія Ольбії (1887) — не ввійшли сюди. Автор не схогів дати нову рецензію снх своїх робіт, тому що досліди в обох місцевостях ідуть повним ходом і обіцують все нові й нові причинки. *М. Грушевський.*

J. Marquart — *Untersuchungen zur Geschichte von Eran*, II, Липськ, 1907, ст. 259 (*Philologus, Supplementband X*).

З статей звісного орієнталіста, зібраних в сій другій серії, ближше

нас дотикає четверта: Über einige skythisch-iranische Völkernamen, де він подає ряд етимологій до скитсько-сармато-іранських імен та замітки до їх морфології. Декотрі з цих етимологій дуже цікаві, напр. Паралати як „первородні“, Аляни як „словні, поважні“, Аргімпаса і Гойтосір як боги опікунки стад і т. и. З реалій звертають на себе увагу замітки про значінне розширення племенної назви Аорсів (до сеї справи див. ще замітки в додатках с. 240), та про географічні представлення про безпосереднє отримання Каспійського моря з північним океаном; на жаль сю останню справу автор не захотів обговорити ширше й докладніше. Деякі додатки подав, вернувши ся до цього питання ще в доповненнях (с. 249 і далі). Справа цікава тим, що може кинути світло, як мині здасть ся, на північні географічні представлення Масуді, що послужили яблуком незгоди між норманістами й антинорманістами.

М. Грушевський.

Raimund Friedrich Kaindl — Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern, Gota, 1907, том I, стор. XXII+370+1 карта. Том II, стор. XII+422+1 карта.

Історія Німців у Галичині та в інших прикарпатських країнах не була дотепер просліджена в повнім обсягу; студії, які присвячено німецькій колонізації, обмежували ся властиво тільки на розслідування німецького права — досить згадати праці Репеля, Бобжинського, Пекосіньського, Володимірського, Буданова й ин. Др. Кайндль в своїй праці хотів дати всесторонній огляд німецького життя по обох боках Карпат: не тільки права, але й суспільних відносин, культури, політичного життя. Праця ділиться на дві частини: перший том присвячений історії Німців у Галичині до 1772 р., другий займаєть ся німецькою колонізацією в Угорщині і Семигороді та в Волощині і Молдавії. Важніша для нас перша частина і обговоримо її докладніше.

На вступі поданий огляд історії німецького права в прикарпатських краях; се був найважніший здобуток, який дали Німці східним краям, — німецьке право все йшло разом з німецькою колонізацією, деколи навіть випереджало її, — бо в пізніших часах пропагували німецький устрій і не Німці. Німецьке право, „*ius theutonicum*“, яке прийшло до Польщі, на Україну і де инше, се була в дійсности тільки частина цього права т. зв. *Stadtrecht*, *ius municipale*; друга частина т. зв. *Landrecht*, *ius provinciale* не вийшло в уживанє. Поза тим знати також деякі сліди німецького фєвдального права (*Lehensrecht*, *ius feudale*) — менше в Польщі, більше в Галичині; фєвдальні відносини переціплював особливо Володислав Опольський, що як шлесський князь був докладно обізнаний з західним устроєм. Також Ягайло старав ся підпи-